

Barbar, Modern, Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar

İbrahim Kalın, İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2018, 299 sayfa.

*Sümeyra YUMAK**

2018 yılında İbrahim Kalın'ın "Barbar, Modern, Medenî" isimli kitabı İnsan Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Yazarın 299 sayfadan oluşan bu eseri; giriş ve on ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, medeniyet kavramı temelinde barbar, modern ve medenî kavramları üzerinde tespit ve analizlerde bulunmaktadır. 2014 yılından beri Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü görevini sürdüren, Batı ilişkileri üzerinde akademik çalışmalar hazırlayan yazar, beşerî bilimler, mukayeseli felsefe alanı ve siyaset ile uğraşmaktadır. Yazarın İslam Felsefesi, İslam-Batı ilişkileri ve Türk Dış Politikası üzerine yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Medeniyet kavramı yüzyıllardan beri özellikle de 18. yüzyıl Fransız İhtilali'nden sonra ilim, siyaset ve bilim adamları tarafından üzerinde sıklıkla düşünülen ve tartışılan bir alan olmuştur. Fakat daha da geriye baktığımızda medeniyet denilince, 14. Yüzyılda yaşamış olan sosyolog ve filozof olarak değerlendirdiğimiz İbn Haldun'un medeniyet hakkındaki görüşleri aklımıza gelmektedir. İbn Haldun'un toplumdaki siyasi, sosyal ve tarihi müşahedelerinden yola çıkarak tesis ettiği ve buna *umran* adını verdiği bir medeniyet düşüncesi vardır. İbn Haldun düşüncesine göre; bir bölge coğrafi, ilmi ve siyasi bağlamda ne kadar olumlu hasletler taşıyorsa, o ölçüde medeniyetinin geliştiğini savunmuştur. İbn Haldun ile değişen medeniyet kavramını yazar bu çalışmasında, önce tarihi ve kavramsal olarak ele almış, sonrasında ise bir medeniyet tanımını ve bu tanımın dayandığı felsefi çerçeveyi temellendirmeye çalışmıştır.

Yazar, eserin giriş bölümünde (s. 7-18); haber ve şiirlerin belirli kesitlerinden yola çıkarak barbar, modern ve medeniyet kavramlarının hangi anlama geldiğini kaleme almıştır. Aynı zamanda ontolojik bir kayma olarak post modern hiperrealite üzerinden medeniyet kavramını değerlendirmiştir. Yazar post modern hiperrealiteden bahsederken zihni bir berraklığa, tutarlı bir düşünce sistemine ve sağlam bir iradeye ihtiyaç olduğunu vurgulayarak çözüm üretmeye çalışmıştır. (s. 16) Giriş bölümünde kısa bir şekilde barbar, modern ve medenî olma hallerine değinmiştir. Bu bölümde son olarak kitabı yazma amacının, medeniyet kavramını analiz ederken bu bağlamda farklı medeniyetlerin ortaya koyduğu tasavvurları ve idrak biçimlerini dikkate alarak medeniyet kavramını tartışmak olduğunu ifade etmiştir.

Yazar, kitabının birinci bölümü *Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı: Tarih ve Kavram* kısmında medeniyetlerin ortaya çıkışını ve medeniyet kavramını tarihi ve etimolojik olarak değerlendirmiştir. Medeniyet kavramının, farklı toplumlarda farklı dönemlerde hangi anlamlarda kullanıldığını metodolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Yazar, eleştirel bir

* Lisans öğrencisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sumeyra95.sy@gmail.com.

yaklaşımına değindiği medeniyet kavramını farklı düşünürlerin tanımlarına yer vererek onlara karşı eleştirilerde bulunmuştur. Bu bölüm ilk olarak sanat ve medeniyetin başlangıcı olarak kabul ettiği İpek Yolu sonrasında Avrupa'nın zihin dünyasından meydana gelmiş bir ideoloji olarak Avrupa-merkezciliğinden bahsetmiştir. Tarihi bir metodoloji ile yaklaştığı medeniyet kavramını daha sonrasında İslam medeniyeti içerisinde belirten yazar, kitap içerisinde sürekli tekrar edilen Batı'nın artık sözünü tükettiği tezini: "İnsanlığın istikametiyle ilgili bizim söyleyecek bir sözümüz var. İslam dünyası söyleyecek sözünü arıyor. Batı medeniyeti sözünü tüketti." cümlesiyle desteklemiştir.

İbrahim Kalın medeniyetlerin doğuşunu, tabi olma modeli üzerinden açıklayan Jerry Bentley'in görüşünden yola çıkarak açıklamıştır. Bentley'e göre, tabi olma üç model üzerinden gerçekleşir: Gönüllü, siyasi-toplumsal ve asimilasyon yoluyla tabi olma. Yazar, medeniyetin, fiziki yapılardan ve kurumlardan önce varlığa ilişkin zihni ve estetik tutumu ifade ettiğini açıklamıştır. (s. 24-25) Kalın, medeniyetin veya barbarlığın sahip olunan maddi imkanlar veya teknolojik araçlarla ilgili olmadığını ancak toplumlarda varlığı ve hayatı anlamlandırmak için ortaya koyulan tasavvur, tutum ve davranışlarla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Medeniliği bir tutum, medeniyeti bir durum olarak ele alan Kalın, İbn Haldun'a atıf yaparak bu duruma tarihi tecrübelerden yola çıkarak cevaplar aramıştır. Dini ve felsefi geleneklerin birbirine yakın fakat bağımsız dönemi olarak kabul edilen Eksen Çağı'ndan bahsedilirken bu çağda dini-felsefi tartışmaların temelinde akıl ve dil ele alınmıştır. Kalın, seküler bir din anlayışından bahsederken tek başına din temelli bir medeniyet veya tek başına seküler bir medeniyet anlayışının, medeniyet tasavvurunun anlamının ve işlevinin yitirildiğini savunmuştur. (s. 27)

Eserin ikinci bölümünde (s. 39-77) medeniyet kavramı sürekli bir ilerleme düşüncesinin temelinde ele alınmaktadır. İlerleme fikri, bir bütün olarak geçmişe göre daha mükemmel olma ve seküler modernitenin bir araç olarak ele alındığı inancı ifade etmektedir. Kitapta; teknolojik, teorik, estetik ve ahlaki olmak üzere dört ilerlemeden bahsedilmektedir. Zira medeniyet dediğimiz toplumda birçok etkenin ilerlemesiyle gelişen, bir yaşam faaliyetinin sonucu değil yaşam faaliyet sürecidir. Yazar, Osmanlı aydınlarının medeniyet tanımlarına ve görüşlerine yer verirken genel bir şekilde bu aydınların Batı'nın teknolojik ve askeri ilerlemelerine karşın Osmanlı'nın ahlaki üstünlüğünü ön planda tutmaktadır. Günümüze kadar birçok düşünür tarafından Batı'nın teknolojik üstünlüğüne karşı Doğu'nun ahlaki üstünlüğü savunularak Batı'nın medeniyet kavramının Doğu'ya karşı müdahale amaçlı kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu bölümde; medenilik, barbarlık ve ilkelik kavramları, örnekler üzerinden yola çıkılarak medenî- barbar ayrımı, sosyal bir statü, coğrafi farklılık ve kültürel ayrışma unsuru olarak ele alınmaktadır. Özellikle 19.yüzyılda Batı'da, Avrupalı olmayanların barbar olarak tanımlanması medenî-barbar ayrımının farklı kültür ve toplumları ayırıştırarak sömürgesi altına alınması amacıyla kullanılmaktadır. Yazar bölümün devamında modern anlayışı diğer tanımlarından farklı olarak özgürlük üzerinden ilkelik kavramını açıklamaktadır. Bu bağlamda medenileşme değer ve ahlaki olarak gelişme sürecidir. Yazar medenileşmeyi açıklarken beşeriyetten insanlığa geçişi dikey bir tekâmül süreci olarak ifade etmektedir. (s. 76)

Yazar, *Medeniyet ve Modernite* bölümünde ve devamındaki iki bölümde, modern dönemde medeniyet kavramının küreselleşen dünyada toplumlarda ne anlam ifade ettiğini ele almıştır. Bu bağlamda Avrupa modernleşmesiyle giderek tek-tipleşen toplumlardaki medeniyetlerin varlık ve tasavvur görüşleri ele alınmıştır. Bununla beraber Batı, medeniyet kavramını Hristiyanlığın kavramlarına karşılık dini geleneği devre dışı bırakma amacıyla kullanmıştır. Medeniyet ve ırk arasındaki ilişkiyi anlatırken Batı'nın hem dini geleneğe bağlı, hemde Avrupalı olmayanları barbar olarak nitelendirerek onları sömürgesi altına almayı amaçlamıştır.

Yazar, Modern dönemde medeniyet ve kültür kavramlarını açıklamıştır. Medeniyetin kültürü de kapsadığını, kültürü var eden unsurların medeniyeti beslediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiden bahsederken kültür kelimesini etimolojik açıdan incelemiştir. Kültür kelimesini toprağı ekip biçmek manasına geldiğini dolayısıyla bu manada kültürün, topraktan önce insan zihninin işlenmesi ve ekilip biçilmesi anlamını ifade ettiğini söylemiştir. (s. 92)

Yazar eserin *Dünya Görüşü ve Varlık Tasavvuru* ve devamındaki üç bölümünde; varlık sorununa ilişkin İslam medeniyetinin klasik dünya görüşünün ve tasavvurunun temel unsurlarına değinmiştir. Bir dünya görüşünün hem varlığı açıklayıp hem de bu varlığa karşı nasıl davranılması gerektiğini ortaya koyduğunu farklı düşünürlerin görüşlerine yer vererek belirtmiştir. Bir medeniyetin dünya görüşü ve varlık tasavvuru nazari ve ameli ilkeleri bünyesinde barındırır. (s. 128) Yazar önce dünya görüşü ve varlık tasavvurundan bahsetmesinin ardından *dünya* kavramını fiziki açıdan, felsefe- bilim ilişkisi içerisinde ve Kur'an çerçevesinde açıklamıştır. Bir dünya görüşü, alem tasavvuru, ahlak sistemi ve medeniyet kavramları arasındaki ilişki bir düzene bağlıdır. Yazar, düzen sorununu farklı dönem düşünürlerinin kozmik düzen ve sosyal düzen ile ilgili görüşlerini ele alarak eleştiriler yöneltmiştir. Özgürlük sorununu ise modernite kavramının temelinde alarak gelenek ile mukayese ederek ele almıştır. Yazar, özgürlük olmadan mana olmadığını ve mana olmadan ise gerçek anlamda özgürleşemediğimizi ifade etmiş, dolayısıyla da mananın özgürleştirdiğine değinmiştir. (s. 157) Bu bağlamda İslam medeniyetinin varlık tasavvurunu, düzen ve özgürlük sorununu, bilgi tasavvurunu ve sanat anlayışı bilmek için "var olma" manasını kavramamız gerektiğine değinilmiştir.

Yazar, bir medeniyeti oluşturan varlık, bilgi, hikmet ve ahlak kavramlarını ele alırken İslam düşüncesinde "güzellik ilmi", estetik anlayışında İslam sanatını ortaya çıkaran varlık, evren ve güzellik tasavvurlarına dair tespitlerde bulunmuştur. Estetik ve sanat süreci daima dinamik ve açık bir niteliğe sahiptir. Yazar güzelliğin Allah'ın Cemal isminin tecellisi olarak ortaya çıktığına değinmiştir. Güzelliğin ontolojik ve epistemolojik temellerini örnekler üzerinden açıklamıştır. Güzellik, varlığın özünden meydana gelmiştir. Ve insan, dinamik ve kapsayıcı bir muhayyile gücüne sahip oluşu ile sanatın malzemesini, akıl ve ruhun gücünü görünenin ötesinde muhayyile edışıyle sanata dönüştürmüştür.

Yazar, eserin son bölümü *İki Medeniyet Düşünürü: Farabi ve İbn Haldun* kısmında (s. 229-266) iki medeniyet düşünürü olan Farabi ve İbn Haldun üzerinde durmuştur. Yazar, Farabi'nin "erdemli şehir" anlayışı ile İbn Haldun'un "umran" ilmi anlayışını temele alarak, Farabi'nin mamur kavramı ile İbn Haldun'un umran kavramının; kavram olarak farklı,

anlam olarak aynı kavramı yani Medeniyeti ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Farabî, gerçek mutluluğa ulaştıracak, toplumun ihtiyacını karşılayacak tek merkezli ve erdemli toplum gerçekleştirilmeyi planladığı ideal bir devlet kurgulamıştır. Farabî'nin düşünceleri bağlamında baktığımızda filozof, insanları mutlak mutluluğa ulaştıracak ve ihtiyaçlarını temin edecek ve maddi-manevi bir doyuma ulaştıracak ideal devleti, dış dünyadan hareketle edinmiş oldukları bilgileri zihinlerindeki iyi ve doğruya ulaştıracak değişimleri siyaset ve ahlak bütünlüğünü de dikkate alarak bu düşünceyi yansıtarak oluşturmuş. Fakat Farabî'den ayrıldığı bu noktada İbn Haldun, ideal devleti dış dünyadan hareketle devlet anlayışını umran ilmi düşüncesinde sebep-sonuç bağlamında ele almıştır.

Yazar kendi değerlendirmesini *Son Söz Yerine* bölümünde ele almıştır. (s. 267-269) Son olarak yazarın akıcı üslubu ve klasik felsefi terimleri modern felsefedeki kavramlarla ifade edişi metni anlaşılır ve belli seviyedeki herkesin rahatlıkla okuyabileceği hale getirmiştir. İçerik ve anlam olarak yoğun olan eser dikkatli bir okuma gerektirmektedir. İbrahim Kalın, kitabında zengin tarihsel ve teorik irtibatlar kurmasının yanı sıra çeviri ve alıntılara yer vermiştir. İslam Felsefesi alanında derin bilgisi olan Kalın, çeşitli felsefi konular arasındaki bağlantıyı başarıyla keşfetmiş ve parçaları bir araya getirerek anlamlı bir bütünlüğe dönüştürmüştür. Kitapta, öncelikle kavramlar etimolojik olarak ele alınır, eleştirel bir yaklaşımla medeniyet, modern, medenî ve barbarlık ayrıntılı tanımlamaları yapılmıştır. Yazar, Batı'nın medeniyet modeli ve tanımları hakkında zengin bir literatür araştırması yapmış ve geniş bir bibliyografya ile eserini kaleme almıştır. Kitapta gerekli yerlerde çeşitli harita ve resimlerle de içerik zenginleştirilmiştir. Medeniyet, barbar, modern ve medenî kavramlarının ayrıntılı tespit ve analizini içeren ve birçok düşünürün görüşlerinin de ele alındığı bu eserin öncelikle İslam düşüncesine ilgisi olan kişilerin okuması tavsiye edilebilecek yoğun içerikli fakat akıcı bir kitap olduğu kanaatindeyim.